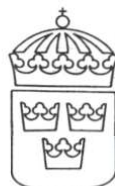

Riksdagens protokoll

1991/92:2

Tisdagen den 1 oktober

Kl. 14.00 – 14.59

Protokoll
1991/92:2

Efter gudstjänst i Storkyrkan, där predikan hölls av pastor primarius Caroline Krook, öppnades riksmötet i kammarens plenisal enligt det program som i bilaga fogats till detta protokoll.

1 § Öppnandet av riksmötet

Anf. 1 TALMANNEN:

Eders Majestät! Jag anhåller att Eders Majestät måtte förklara 1991/92 års riksmöte öppnat.

Anf. 2 HANS MAJESTÄT KONUNGEN:

Fru talman! Ärade ledamöter! När ni, valda ombud för Sveriges folk, i dag samlas här i Stockholm, inleds en ny mandatperiod och ett nytt arbetsår för riksdagen. Ni har ett ansvarsfullt och krävande arbete framför er. Flera frågor av stor vikt för vårt land och dess medborgare kommer att bli föremål för diskussion och beslut.

Valet till riksdagen den 15 september medförde en sådan förändring av riksdagens sammansättning, att en ny ministär kommer att överta regeringsansvaret. Jag tackar de ledamöter som har lämnat riksdagen för deras värdefulla insatser, och jag önskar efterträdarna framgång i deras nya uppdrag som representanter för svenska folket i Sveriges riksdag.

Vi gläder oss alla åt den frihet som många folk har vunnit, inte minst i Europa och i vår närhet. Vi hälsar tre nya grannländer Estland, Lettland och Litauen välkomna i kretsen av fria och självständiga stater.

Under det gångna året utvecklades oroligheterna i Mellersta Östern till en allvarlig väpnad konflikt. Genom ett kraftfullt och konsekvent agerande av Förenta nationerna hävdades Iraks ockupation av Kuwait. Den militära konflikten är således löst, men omfattande politiska och humanitära insatser återstår för att stabilitet i Mellersta Östern skall kunna uppnås.

Betydelsefulla överenskommelser har träffats i Paris och mellan supermakterna angående den säkerhetspolitiska situationen i Europa och i världen. Samtidigt råder svåra oroligheter i Jugoslavien och i Rumänien. Den politiska förändringen i Sovjetunionen innehåller många osäkerheter och ger även anledning till interna konflikter. Sammantaget har det internatio-

nella läget många positiva drag och möjligheter, samtidigt som det innehåller osäkerheter och konflikthanledningar.

Riksdagen kommer att på erforderligt sätt få ta hänsyn till den långsiktiga internationella utvecklingen. Däri ligger bl.a. inriktningen av vår säkerhetspolitik och av det framtida svenska försvaret, som kommer att anges under detta arbetsår och emotes med stort intresse.

Föregående riksdag fattade det betydelsefulla beslutet att ansöka om medlemskap i den Europeiska gemenskapen. Arbetet med att förbereda Sverige för ett inträde i EG fortsätter, likaså samordningen av en rad svenska bestämmelser till vad som gäller i Västeuropa och USA.

Den internationella lågkonjunkturen har lett till bekymmer för många företag och till en stigande arbetslöshet. Riksdagens centrala roll vid den ekonomiska politikens utformning lägger ett stort ansvar på dess ledamöter.

Att värna om mänskliga rättigheter och att hjälpa medmänniskor i nöd faller sig naturligt för de flesta av oss. Men i begreppet hjälp ligger också många nödvändiga val och möjligheter, vartill ni kommer att ta ställning.

Det kan vara fråga om att hjälpa grannar eller främlingar, ekonomiskt eller i form av kunskapsförmedling, genom kulturellt stöd eller genom handel. Så är t.ex. biståndspolitik full av viktiga beslut.

Åldrings- och sjukvården är centrala inslag i det svenska välfärdssamhället. Det är naturligt med hänsyn till att dessa sektorer berör oss alla. Många människor känner oro för sin egen eller de anhörigas framtid. Dessa områden kräver stora ekonomiska åtaganden, som måste vägas mot många andra önskemål. Satsningar på skolan, den högre utbildningen och kulturen är bara ett par exempel. Riksdagens uppgift att prioritera bland många angelägena uppgifter blir än viktigare i tider då resurserna är knappa.

Utbyggnaden av våra kommunikationer innehåller också stora och på lång sikt betydelsefulla beslut. En fast förbindelse mellan Köpenhamn och Malmö samt utvecklingen av vårt järnvägsnät och våra flygplatser är exempel på detta. Ekonomisk rationalitet, miljöhänsyn och medborgarnas speciella önskemål måste hela tiden vägas mot varandra. Samma sak gäller i energipolitiska frågor.

I många beslut, och i de åtgärder som följer av dem, behövs en genomgående omtanke om vår miljö. Dessa krav blir allt tydligare. Internationellt samarbete öppnar nya möjligheter inte minst inom miljöskyddets område. I detta sammanhang vill jag nämna de glädjande initiativ som på senare tid tagits för att förbättra miljön i och omkring Östersjön.

Med dessa exempel på viktiga frågor som kommer att finnas med i Edert arbete under kommande år vill jag understryka riksdagens centrala roll för samhällsutvecklingen.

Vi kommer med uppmärksamhet och intresse att följa Eder i arbetet för vårt lands bästa.

Jag önskar Eder välgång i detta viktiga värv och förklarar härmed 1991/92 års riksmöte öppnat.

Eders Majestäter, Eders Kungliga Högheter, fru talman, mina damer och herrar!

Europa har under den gångna riksdagsperioden för andra gången detta sekel sett demokratiska idéer segra och reaktionära regimer falla omkull. Förra gången var åren kring första världskrigets slut. Förändringens vindar har nu, liksom då, blåst med särskild styrka kring vårt eget Östersjön.

För sjuttio år sedan upprättades det plötsligt inte mindre än fem nya självständiga stater kring detta innanhav: Finland, Estland, Lettland, Litauen och Polen. Alla dessa nykomlingar var också från första början inställda på att inom sina områden etablera folkstyre. I söder förvandlades samtidigt det tidigare halvauktoritära Tyskland till en parlamentarisk demokratisk republik.

Skuggan över de principer om folkvälde som för över sjuttio år sedan tycktes segra var naturligtvis bolsjevikernas maktövertagande i Ryssland hösten 1917. Där kastades en regim över ända som inrättats bara ett halvår tidigare och som också den erkänt sig till demokratis grundsatser. Denna skugga tätnade snart till ett mörker och lade sig, i mitten av detta sekel, över stora delar av Östersjön.

Nu har detta mörker igen plötsligt skingrats. Länder som förlorat sin självständighet har återfått den.

Det som för drygt sjuttio år sedan skedde i vår omedelbara omvärld påverkade också vår egen utveckling. Sverige tog de åren det definitiva steget över till den parlamentarism som alltjämt gäller och den lika rösträtt för män och kvinnor som i dag är en självfallen grund för vårt statsskick och politiska liv.

Detta steg innebar inte ett brott mot en utveckling utan snarare en kulmen. Sverige bär på en mycket lång tradition av både konstitutionalism och folklig medverkan i landets styrelse, som det finns anledning att vara stolt över. Traditionen av konstitutionalism innebär att vi aldrig haft ett furstevälde av det absoluta slag som de flesta andra europeiska länder, runt Östersjön och längre bort, någon tid tvingats uppleva. En riksdag har hela tiden funnits i Sverige som en balanserande kraft, även om vi kom hotande nära ett kungligt envälde under slutet av stormaktstiden. Traditionen av folklig medverkan i statsstyrelsen ligger i att vi alltid haft en självägande bondeklass som över seklen uttryckligen varit företräd i riksdagen som ett av de fyra stånden.

Den slutgiltiga skjutsen framåt i Sverige mot att acceptera parlamentarism och att införa lika rösträtt för män och kvinnor gavs dock av de revolutionära händelserna i vår omvärld för drygt sjuttio år sedan.

I dag, i de länder där de demokratiska idéerna på nytt har segrat, formerar sig nu människor i olika partier. Dessa grupperingar är ofta löst organiserade. De kan anknyta till traditioner och ideologier som existerade före den marxist-leninistiska perioden. De kan vara grundade i engagemang för speciella nationaliteter, språk och religioner. De kan vara uppbyggda kring enskilda ledare som lett befrielsekampen, osv. I denna del av världen, som

överallt annorstädes där människor försöker etablera folkstyre, framstår det vi kallar partier som en ofrånkomlig del av demokratiseringsprocessen.

Ett av många centrala problem som dessa partier och deras ledare står inför är hur det statsskick skall se ut som de skall verka inom. En debatt om de stora konstitutionella frågorna återuppstår.

En av dessa frågor gäller principerna för statsledningens organisation. Två traditionella huvudalternativ med sina olika varianter står som vanligt emot varandra. Ett är just det som vi har haft i över sjuttio år: parlamentarism. En regering skall utgå ifrån och vara beroende av det av folket valda parlamentet. Ett annat alternativ är ett s.k. presidentiellt styre: en regering får genom sin chef sitt mandat direkt från folket och har vid sin sida och oberoende av sig själv ett likaledes folkvalt parlament. England erbjuder det klassiska exemplet på parlamentarism, USA det klassiska exemplet på presidentiellt system.

I länder öster och sydost om oss som nu söker sig nya författningar blandas kunskap om olika typer av utländska system med egna erfarenheter. En erfarenhet som många av dem haft är att enskilda individer med karismatisk utstrålning spelat en utslagsgivande roll i de gångna årens och månadernas frigörelsekamp: Lech Waleśa, Václav Havel, Boris Jeltsin. Det är inte osannolikt att önskemål på många håll kan uppstå om att konstruera författningar som ger regeringschefen ett direkt folkligt mandat och därmed också särskilt stark auktoritet. Man närmar sig ett presidentiellt system snarare än ett parlamentariskt.

I en diskussion av denna art finns det anledning att återigen återvända till Sverige. Vilka är våra erfarenheter av den parlamentarism som nu varit allmänt accepterad i över sjuttio år?

Många som i seklets början ivrigt pläderade för parlamentarism också i Sverige hade föreställt sig en utveckling mot förhållanden liknande Englands. Det blev inte så. Sverige fick inte som i sekelskiftets England ett tvåpartisystem utan ett mångpartisystem.

Sverige fick inte heller, såsom varit det normala i England, regeringar baserade på en klar majoritet i riksdagen. Endast under cirka en tredjedel av de gångna dryga sjuttio åren har vi haft regelrätta majoritetsregeringar. Det vanligaste har varit, vilket många lätt glömmer, att landet styrts av minoritetsregeringar, låt vara ofta baserade på stora minoriteter i riksdagen. Den fyrpartiregering som nu förefaller ta form ansluter sig därmed i fråga om storleken av sitt underlag till en speciell svensk tradition.

Vidare har Sveriges riksdag, även under perioder när regeringen haft egen majoritet, fortsatt att som sådan utöva ett större inflytande än Englands underhus. En förmåga till samarbete och samsyn har trots allt kunnat upprätthållas på många områden mellan regering och opposition. Slutligen har heller aldrig den politiska makten i Sverige på samma sätt som i England varit koncentrerad till ett centrum. Den kommunala självstyrelsen har hos oss förblivit mycket större.

Några gånger under dessa dryga sjuttio år av parlamentarism i Sverige har dock alternativ diskuterats som har det gemensamt att de klart skiljer sig från den typ av styrelse som i realiteten utvecklats hos oss.

Ett alternativ är en kopiering av ett schweiziskt system: en regering skall i

princip bestå av alla i riksdagen representerade partier. Tankar om ett sådant system vädrades framför allt under 1940-talet. Det skeddde dels mot bakgrund av krigsårens regering där fyra av riksdagens fem partier regerat ihop, dels mot bakgrund av att ett parti, socialdemokratin, verkade garanterad evig dominans och de borgerliga dömda till evig opposition. En regering som i princip beredde alla i riksdagen representerade partier del i regeringsansvaret skulle samtidigt – det var förhoppningen – göra det möjligt för riksdagen att uppträda friare mot regeringen.

Ett helt annat alternativ till svensk parlamentarism – det har hörts mer sällan under de gångna sjuttio åren – anknyter direkt till dagens konstitutionella debatter i Östeuropa. Sverige borde få något som närmar sig ett presidentiellt system: alltså en regeringschef som utses direkt av folket och ges ett mandat att regera oberoende av riksdagens sammansättning. En av de få som vädrat sådana tankar var en ung lundaakademiker i slutet av 1920-talet. Han hette Tage Erlander.

Den unge mannens tankar hade formulerats i en tid då man på både höger- och vänsterhåll kände oro för vad som uppfattades vara regeringsmaktens förfall. Sveriges riksdag var uppdelad på partier som inom sig var oförmögna att etablera ett stabilt samarbete. Kortvariga regeringar, baserade på tämligen smala minoriteter, följde efter varandra. I studenten Erlanders föreställningsvärld kunde en direktvald president efter amerikansk förlaga erbjuda en önskvärd förstärkning av regeringsmakten och samtidigt bevara stor makt hos riksdagen.

Alltså: Tankar om helt annorlunda principer för den svenska statsmaktens organisation har väckts i lägen när vår typ av parlamentarism starkt tycktes fjärma sig från den klassiska förlagan av både växling vid makten och regeringar baserade på stort underlag i riksdagen. Dessa alternativ, när de framförts, har dock för sin samtid framstått som akademiska.

Den problematik som ofta varit svensk parlamentarisms och som också är det i dag är denna: att finna en lämplig balans mellan å ena sidan en riksdag som har att spegla väljarnas värderingar och ange riktlinjer för politikens utformning och å andra sidan en regering som har att styra landet. En demokrati förutsätter, för att förbli stark och vital, inte endast stort medborgar-engagemang och god medborgarrepresentation i riksdagen utan också handlingsförmåga hos regeringen.

En annan stor konstitutionell fråga som nu diskuteras i de länder som nyligen kastat av sig ett totalitärt ok är hur de rättsliga relationerna framdeles skall regleras till det som är deras omvärld. Det är en fråga långt mer explosiv än den om hur statsledningen skall organiseras. Man diskuterar helt enkelt olika former av federalism eller ingen federalism alls. Delar av något som tidigare varit en helhet önskar självständighet, den gamla helheten önskar fortsättningsvis hålla samman delarna i någon form.

I en konstitutionell diskussion av denna art är situationen i Europa i dess helhet paradoxal. I Östeuropa pågår en uppdelning av enheter i mindre stater, medan det i Västeuropa samtidigt pågår en frivillig sammanfogning av stater till en större enhet. I det ena fallet sker alltså en nedmontering av det som en gång var Sovjetunionen, medan i det andra sker en uppbyggnad av

det som är Europeiska Gemenskapen. Till detta uppbyggnadsarbete är numera också i Sverige på väg att ansluta sig.

Den explosiva frågan i Östeuropa när det gäller relationer mellan delar och helhet gäller uppdragning av gränser. Det finns inga allmänt accepterade principer att gå efter, och motsättningarna är starka mellan olika nationaliteter och religiösa grupper. Ej heller finns det någon enighet i många områden kring själva önskemålet om självbestämmande. Människor som utgör minoritet i ett begränsat område kan utgöra majoritet i ett vidare avgränsat område och tvärtom. Tillämpning av demokratiska principer är inte lätt i sådana lägen. Denna typ av problem berör dock inte Sverige när vi i vår tur söker oss mot en större enhet. Våra gränser är entydiga sedan nästan 200 år tillbaka.

Det finns emellertid andra frågor som är gemensamma för Sverige på dess eventuella väg mot en större enhet och länder i öst på deras väg bort från en större enhet. Vad skall delar ha bestämmanderätt över, vad helheten? På vilket sätt skall medborgarna i det som bara är en del av en större enhet framdeles ha möjlighet att delta i utformningen av helhetens affärer? Hur skall den överenskomna balansen i fördelningen av inflytande mellan delar och helhet framdeles upprätthållas och garanteras, osv.?

Färdriktningen i denna typ av diskussion kring stora konstitutionella frågor är, åtminstone på kort sikt, helt motsatt mellan oss och många av våra grannar i öster och sydost. Själva den uppmärksamhet som i dag på respektive håll ägnas frågor om federalism eller ingen federalism alls bildar dock i sig en författningspolitisk gemenskap. Den påminner därmed i någon mån om den gemenskap som rådde för mer än sjuttio år sedan när demokratiska idéer förra gången gick segrande över Europa.

Jag slutar med att erinra om en bok som Herbert Tingsten gav ut några år in på 1930-talet. Han kallade sin bok "Demokratins seger och kris". I den uppehöll han sig vid allt det glädjande som ur demokratisk synpunkt hänt i många länder åren kring första världskrigets slut. Men han hade också skäl att dröja vid hotet mot demokratin från fascistiska, kommunistiska och nazistiska rörelser, som växte sig starka på 1920-talet. Låt oss hoppas att historien inte skall upprepa sig, att inte en statsvetare några år in på nästa sekel skall behöva skriva en ny bok på ett liknande tema.

3 § Ceremonin avslutades kl. 14.59.

Vid protokollet

GUNNAR GRENFORSS

/Gunborg Apelgren

Program för öppnandet av riksmötet 1991/92 tisdagen den 1 oktober 1991 kl 14.00

Musik under samlingen

VÄXELBRUK

REPLIK

Georg Riedels jazzgrupp

FANFAR

KUNGSSÅNGEN

KLANGER OCH SPÅR

Poesi av Tomas Tranströmer

Musik av Georg Riedel

Recitation och sång

Marie Richardson och Jonas Bergström

TALMANNEN

HANS MAJESTÄT KONUNGEN

FANFAR

ONE FOR MY BABY

Sång Stina Nordenstam

Piano Anders Persson

*DE STORA
KONSTITUTIONELLA FRÅGORNAS
ÅTERKOMST*

Föredrag av professor Olof Ruin

*VÄNDPUNKT
Musik av Bo Nilsson
Stockholms Kammarbrass*

NATIONALSÅNGEN

*Avslutningsmusik
BLUES FÖR SVERIGE
Georg Riedels jazzgrupp*

Innehållsförteckning

Prot. 1991/92:2

1 oktober 1991

Tisdagen den 1 oktober

Kl. 14.00

1 § Öppnandet av riksmötet	1
Talmannen	
Hans Majestät Konungen	
2 § De stora konstitutionella frågornas återkomst	
Föredrag av professor Olof Ruin	3
Program	7

